БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШ

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

№ 14
(17976)

2011 чылдың
февраль 10,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Россияның Эртем хүнүнге

Валерия КОНГАР

ЭРТЕМНИҢ ТЕРГИИННЕРИ

Дүүн, январь 9-та, ТР-ниң Чазааның Бажыңынга Россияның Эртем хүнүнге тураскаатткан байырлыг хурал болуп эрткен. Аңаа республиканың хөй санныг эртем ажылдакчылары болгаш эртем организацияларының профессор-педагогиктиг башкылар составы киришкен.

Республиканың эртемденнеринге болгаш эртем ажылының адырының башкыларынга Россияның Эртем хүнүн таварыштыр байыр чедирери-биле ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оолга сөстү берген. Шолбан Валерьевич: «Кайгамчык хүнде ужуражып келгенивиске дыка өөрүп тур мен. Бистиң республикавыстың хөгжүлдезинде силерниң аргадуржулгаңар чугула болгаш кол деп санаар мен. Чүге дизе эртемденнер дээрге, ниитилелдиң интеллигенциязы болбушаан, кол өзекти тургузуп турар. Ылчангаш бөгүн чыглып келген республиканың эртем элитазынга болгаш чогаадыкчы эртем дилээшкиннеринге бараан болган кижилерге оларның профессионал байырлалын таварыштыр ам-даа хөй чедиишкиннерни болгаш чаа ажыдыышкыннарны күзедим» — деп байыр чедиргеш, бо 2011 чыл бистиң республикавыста онза чыл дээрзин демдеглээн. База ол ышкаш ТАР-ның 90 чыл болган оюболгаш Тывага үндүрген барааннарның бүдүрүкчүлерин деткиири-биле чылды чарлаан.

Чыл келген тудум, адыр бүрүзүнге эртем ажылдарын камгалап, эртемденнерниң одуруунга немежип турар аныяк эртем ажылдакчыларының көвүдеп турары дыка өөрүнчүг болуп турар. Бо удаада база ТР-ниң Чазааның Даргазының 2011-2012 чылдарда аныяк эртемденнерни деткиири-биле Грант шаңналынга конкурстуң тиилекчилериниң саны хөй болган. Оларга көдээ ажыл-агый адырының тиилекчизи Б.В. Ховалыг болгаш Е.Ю. Макарова, техниктиг эртем адырында Г.Р. Монгуш болгаш Ш.В. Серен, гуманитарлыг эртемде С.С. Товуу, геоэкологияда Ю.В. Бутанаев, У.В. Шыырапай, Ч.О. Монгуш база медицина адырында Е.В. Дувак төлептиг болганнар.

База ол ышкаш 2010 чылда эртем адырынга ТР-ниң Чазааның Даргазының лауреат шаңналын М.П. Татаринцевага, Н.В. Абаевке база автор коллективке тывыскан.

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол биле Грант шаңналынга төлептиг болган Ю.В. Бутанаев.

2010 чылда эртем ажылын камгалаан кандидаттар болгаш эртем докторларынга уран чүүл эртеминиң доктору Е.К. Карелина, биология эртемнериниң доктору В.И. Забелин, медицина эртемнериниң кандидаттары Л.Ы. Куулар, Б.Р. Сиразитдинов, О.С. Омзаар, А.Х. Делгер, биология эртемнериниң кандидаттары Д.Д. Сарбаа, А.Д. Саая болгаш оон-даа өске эртемнер аайы-биле кандидаттар хамааржыр.

Шаңналдарны тывысканының соонда, Тываның Баштыңы база катап эртем ажылдакчыларынга оларның киирип турар улуг үлүг-хуузу дээш четтиргенин илереттпишаан, түңнел чугааны кылган.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

ТӨӨГҮНҮ ОТТУРУП ...

Январь 8-те, Тываның Национал музейинге, Тыва Арат Республиканың төөгүзүнге тураскааткан «Тыва Арат Республиканың төөгүзү ТР-ниң Национал музейиниң делгелгезинде: айтырыглар болгаш сорулгалар» деп «төгерик стол» болуп эрткен. Ук «төгерик столду» Тыва күрүнениң тургустунганындан бээр 90 чыл болганынга тураскааткан. Аңаа ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Д.И. Оюн, ТГШИ-ниң директору К.А. Бичелдей, Туран хоорайда музейниң салбырының эргелекчизи Т.Е. Верещагина, Тываның күрүне архивиниң ажылдакчызы М.М. Седип-оол, ТГШИ-ниң эртем ажылдакчызы Н.М. Моллеров болгаш ТывКУ-нуң доцентизи А.О. Дыртык-оол киришкен.

Тыва күрүнениң 90 чыл оюнга тураскааткан «төгерик столдуң» онзагайы — Россияның эртем хүнүнде болуп эрткени. «Төгерик столду» ТАР-ның тургустунганындан эгелээш, ооң төөгүзүнүң эрткен үе-чадазын шинчилеп, өөренип көөр сорулгалыг эрттирген. Бо чылын Национал музейниң мурнунда Тыва күрүнениң төөгүзүнүң дугайында доктаамал делгелгени организастаар сорулга туруп турар. Ук делгелге күрүнениң тургустунганының оруун, хөгжүлдезин болгаш төөгүзүнүң чугула кол чадаларын көргүзер.

«Төгерик столду» ажыдарыбиле ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Д.И. Оюнга сөстү берген. Дина Ивановна чыылганнарга Россияның Эртем хүнү-биле байыр чедиргеш: «Бо чыл бистиң республикавыска онза чыл болуп турар. Тыва күрүневистиң тургустунганының 90 чылы. А ол дээрге төөгү-дү[illegible] сияның Эртем хүнүнде болуп турары база таварылга эвес деп санаар мен. Төөгүнү өөренип шинчилээри — дыка улуг ажыл. Залда аныяк салгалдың хөйү-биле келгени өөрүнчүг-дүр. Олар боттарының чуртунуң, өгбелериниң төөгүзүн билир турар ужурлуг. Аныяк-өскен төөгүнү чүгле билииниң хемчээли кылдыр көрбейн, а ооң тодаргай сайгарылгазын болгаш бирден-бирээ чокка билири чугула. Ону бир-ле тодаргай кижилер таварыштыр өөренип болур. Чижээлээрге, оларның амыдырал-чуртталгазы, чок болза, бир тодаргай кижиниң амыдыралының аяны. Ынчангаш силерге, аныяктарга, мен төөгүнү эреңгей кылдыр эвес, а тодаргай кылдыр көөрүн күзээр-дир мен» — дээш, Национал музейниң шыгжамырында турар каш-каш муң чуруктарның 4 муң ажыг чуруктары Владимир Ермолаевтиң дээрзин дыңнаткаш, шак ол чуруктарның фото-архивин тургузуп алыр болза, музей бо чылын эң-не улуг сорулганы чедип алган деп болур дугайында демдеглээн. База ол ышкаш Д.И. Оюн республикада «Мээң Тывам» деп тускай төлевилелдиң эгелээнин дыңнаткан.

Россияның Эртем хүнү-биле байыр чедирииишкининиң сөзүн ТР-[illegible] болгаш эртем яамызының эртем болгаш инновациялар талазы-биле килдистиң начальниги М.П. Монгуш алган. Мерген Партизанович Өөредилге яамызының мурнундан оларның эртем ажыл-чорудулгазында чедиишкиннери дээш өөрүп четтириишкининиң бижиин Национал музейниң төөгү килдизиниң кол специализи М.О. Дыртык-оолга, бойдус килдизиниң кол специализи Л.К. Монгушка, уран чүүл килдизиниң эргелекчизи А.С. Хертекке база амгы культура салгалының объектилерин кадагалаарының талазы-биле албанның удуртукчузу У.П. Бичелдейге тывыскан.

«Төгерик столдуң» илеткелчилери Тыва Арат Республиканың төөгүзүнүң үе-чадаларынга доктаап, күрүнениң баштайгы тургузукчулары Буян-Бадыргы Монгуш болгаш Иннокентий Сафьянов оларның дугайында дыңнадыгларны кылган. «Төгерик столдуң» түңнелинде кижи бүрүзү бодунуң бодалын илередип, санал-оналын берген. ТГШИ-ниң директору Каадыр-оол Алексеевич ужуражылганы төндүрүп тура, «төгерик стол» чедиишкинниг эрткеш, сорулгазын чедип алган деп түңнелди кылган.

Виктория САИН.

Авторнуң тырттырган чуруу.

«ТЫВАНЫҢ ДЕМИР-ОРУКТАРЫ» МОСКВАДАН — ТЫВАЖЕ

«Тываның демир-оруктары» консорциумну (эштежилгени) бүрүн эргелиг кылдыр тургузар юридиктиг ажыл дооступ турар. Ооң составында «Евраз Холдинг», «Северсталь-Ресурс» компаниялар кирген, оларда Тываның хөмүр-даш чыдар черлерин шинчилээр лицензиялар бар.

Чаа тургустунган ол эштежилгеже Енисейниң үлетпүр компаниязы кирерингe база белен. Ол дугайын ЕҮК-түң чиңгине директору Алексей Борисов Россияның Регионнар сайзыралының яамызынга болгаш чөвүлел хуралга дыңнаткан.

— Юридиктиг бүгү ажыл-херектерни кыска хуусаада доозар херек — деп, хуралды даргалаан сайыттың оралакчызы Владимир Токарев чугаалаан. — Консорциумну Тыва Республиканың девискээринге бүрүткээри чугула, ол регионга үндүрүг төлекчизи болур ужурлуг — деп, Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол ыйыткан, ону Регионнар сайзыралының яамызы деткээн.

Федералдыг яамылар болгаш ведомстволар-биле кады ажылдажылганы башкарып алырынга чартык чыл хуусаа бээрин эштежилгениң удуртулгазы дилээн, ону деткээн — Тываның девискээринге ону бүрүткээрин август айда доозар. Президентиниң Сибирь федералдыг округта Бүрүн эргелиг төлээзи Виктор Толоконский регионнуң экономиктиг сайзыралынга төлевилелдиң ужур-дузалыынче инвесторларның кичээнгейин угландырган. «Кызыл—Курагино хемчээлиниң талазы-биле Транссибтен дудавайн турар, Тываның төлевилели черле онзагай черни ээлеп турар. Ол чүгле транспорт инфраструктуразын тургузар эвес, политиктиг болгаш күрүне ужур-дузалыг айтырыг болуп турар, кызыгаар чоогунда девискээрниң экономиктиг күчүзүн ол улгаттырар» — деп, ол демдеглээн.

Аажок улуг инфраструктуралыг төлевилелди күрүне болгаш хуу черлерниң кады ажылдажылгазының байдалдарында боттандырып турар чаа каттыжыышкынга Тыва киржир ужурлуг дээрзинге Шолбан Кара-оол бүзүрелдиг. Саян-Шушенск ГЭС-ти тудуп турда республика когаралга таварышкан дуржулга бар, суг шыгжамырының хөй кезии Тывага онаажыр. Черлери суг адаанче кирген муниципалитеттерге чидириглер эгидер талазы-биле планнарны РусГидро күүсетпейн барган. Энергия чедишпейн турар республиканың эрге-ажыктарынга хамаарыштыр дилегни ГЭС-тиң ээзи энергокомпанияның удуртукчу органында регионнуң төлээзи чок деп чылдагааннап турар.

Тываның эрге-ажыктарын төлээлээриниң аргазын ажылдап кылырын консорциумга Владимир Токарев дааскан.

Кызыл—Курагино аразынга демир-орук тудуунуң төлевилели күрүне экспертизазын эрткен. Ооң смета езугаар өртээ 115 млрд. рубль. Тываже демир-орук тудуу бо чылын эгелээр ужурлуг.

Тува-Онлайн ИА.

ЭРТЕМ БИЛЕ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Елена Кузьмина – директорнуң эртем талазы-биле оралакчызы.

Хүн бүрүнүң амыдыралын эртем ажылы чок кылдыр бодаары болдунмас. Бистиң караавыска көзүлбес-даа болза, эртем ажылдакчыларының ажылының ужур-утказы улуг. Бистиң чип турар аъш-чемивис-даа, кедип чоруур идик-хевивис-даа, школада өөренип турар программалар-даа, аарыгларны эмнээри-даа, азыраан малывыстың дугайында-даа шупту чүүлдер эртем-шинчилелдерни эрткеш, эртемге үндезилеттинип, чырыкче үнгүлээн болурун билир кижи билир. Шак-ла ындыг хевирлиг солун эртем-шинчилел ажылдарын кылып турар эртемденнер Россияның Көдээ ажыл-агый академиязының Сибирьде регионалдыг салбыры болур Тываның Көдээ ажыл-агый талазы-биле эртем-шинчилел институдунда ажылдап турар. Бо удаада ук албан черинге чедип, институттуң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы, биология эртемнериниң кандидады Елена Евгеньевна КУЗЬМИНА-биле чугаалажып, оларның ажылын сонуургаар аргалыг болдум.

«Арат» сорттуң авторлары – академик Н.Сури[...] улуг эртем ажылдакчызы Р. Ламажап.

– Кандыг-даа чүүл төөгүлүг, эрткен үелиг болуру билдингир. Тываның көдээ ажыл-агыйын шинчилээр эртем-шинчилел институду албан-езузу-биле кажан тургустунган ирги, Елена Евгеньевна?

– Тываның эртемденнери көдээ ажыл-агыйның күрүнениң Дуржулга станциязы турар үеделе аңгы темаларга шинчилелдерни кылып, эртем ажылдарын бижигилээш, эртемден деп аттың чадаларын шагда-ла камгалап ап турганын билир боор силер. А бистиң институтка хамаарыштыр алыр болза, бо күрүне албан чери 2001 чылда ол станцияны эде тургусканындан чаа тынышты ап, бодунуң чаа-чаа шинчилелдерин эгелээн. Ол үеде бистиң институттуң кадрларының 22 хуузу эртем аттарын чедип алган эртемденнер турган болза, ам ол көргүзүг 44 хуу четкен. Бо он чылдың дургузунда 6 кижи янзы-бүрү шинчилелдерни чорудуп, диссертацияларны камгалаанын эки көргүзүг деп санап турар бис. Амгы үеде институтта 21 эртем ажылдакчыларының 3-ү доктор, 8-и эртем кандидады аттарлыг болза, 2 кижи эртем ажылдарын камгалаары-биле белеткенип турар. Докторларның бирээзи доцент аттыг.

– Институтта эртемденнер кандыг-кандыг адырлар-биле ажылдап турарыл база оларның ажылының угланыышкыны кандыгыл?

– Эртемденнер көдээ ажыл-агыйның дөрт аңгы адырында шинчилелдерни чорудуп турар. Ол дээрге, көдээ ажыл-агый, ветеринария, биология болгаш экономика адырлары-дыр. А адырларны безин сонуургап көөр болза, ол дыка делгем-дир ийин. Ынчангаш мен кол-кол угланыышкыннарны номчукчуларга сонуургадыйн. Тус черниң, азы болза, Тываның агаар-бойдузунга таарышкан тараа культураларының сорттарын үндүрери; көдээ ажыл-агый культуралары болур тарааның, хөй болгаш чаңгыс чылдыг оът-сигенни болбаазырадырының технологиязын ажылдап кылыры; хөрзүннүң биологтуг шынарын арттырбышаан, дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле тарылга шөлдеринге тарылганы экижидерин шинчилээри; тыва хойларның болгаш өшкүлерниң уксаазын экижидери; эвээш санныг, ховар мал-маганның санын камгалап арттырары; эпизоологтуг аарыгларга удур хемчеглерни ажылдап кылыры; көдээ черлерниң экономиктиг турум сайзыралының экономиктиг механизмин тургузары дээш шинчилел ажылдары-ла хөй. Бо бүгү шинчилелдерни институттуң 5 аңгы килдистериниң ажылдакчылары чорудуп турар. Боозадылга болгаш селекция, чер ажылы болгаш мал чеминиң бүдүрүлгези, мал ажыл-агыйы болгаш ветеринария, агроэкологтуг мониторинг, агроүлетпүрде ажыл-агыйларның экономиктиг механизми, сад ажыл-агыйының катчимис сектору база үнүш ажыл-агыйында болгаш зоотехния угланыышкынның талазы-биле 2 лабораторияда эртем-шинчилел ажылдары хүн бүрүде чоруп турар.

– Эртем-шинчилел ажылы дээрге чүгле чаңгыс хүннүң, харын-даа чылдың эвес, хөй-хөй чылдар, үелер негеттинер күжениишкинниг ажыл болгай. Тус черниң агаар-бойдузунга болгаш хөрзүнүнге таарышкан «Чагытай» сорттуң тараазының хевирин эртемденнер чогааткаш, тускай шынзыдылганы алганын билир бис. Оон өске кандыг-кандыг ажылдарның түңнелдери херек кырында ажыглалда кирген ирги, Елена Евгеньевна?

– Бистиң республика турар чериниң-даа, бойдус курлавырының, агаар-бойдузунуң-даа, азыраан малының-даа талазы-биле өске регионнардан ылгалдыг дээрзи билдингир. Ынчангаш ол бүгүнү өөренип көрбүшаан, дилээшкинниг шинчилел ажылдарын бистиң эртемденнеривис чорудуп турар. Институттуң материал-техниктиг баазазында тараа культуразының аңгы-аңгы хевирлерин өөренип көрбүшаан, арбайның 24 база кызыл-тастың 14 аңгы сорттарынга шинчилел ажылдарын кылган. Ооң түңнелинде «Чагытай» сорттуң кызыл-тазы биле «Арат» сорттуң ак-тараазын үндүргеш, шынзыдылгаларын алыры-биле киирген. Оон аңгыда каттарның: инек-карааның, честек-каттың, мыжырак-каттың аңгы-аңгы сорттарынга биологтуг үнелелдерни кылгаш, ону тарып өстүреринге методиктиг сүмелерни берген. Хөй чылдыг оът-сигенниң 7 аңгы хевиринге шинчилелдер уламчылап турар.

– Бистиң республиканың экономиказының кол үндезини – мал ажыл-агыйы. Эгезинде база демдегледиңер, ол талазы-биле улуг ажылдарны эртемденнер кылып турар деп...

– Ийе. Кончуг шын айтырыг. Бурун шагдан бээр тыва кижиниң кол ижи мал-биле холбаалыг болбушаан ам-даа ол хевээр артып, республиканың көдээ ажыл-агыйының кол-ла угланыышкыны база ында арткан. Мал ажыл-агыйының кол өзээн тус черниң шээр биле бода малы, чылгызы база сарлыктары тургузуп турар. Сөөлгү чылдарда мал бажының саны доктаамал өзүп, Сибирь регионунда мурнуку одуругже үнгенин билир болгай силер. Ону Тыва Республиканың Чазааның, эртемденнерниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүкчүлериниң кады ап чоруткан хемчеглеринден алдынган эки түңнелдер-дир деп көөр апаар. Ону боттандырарынга «Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдери» деп мурнады хөгжүдер национал төлевилелдиң ужур-дузазын база демдеглеп болур. Статистиктиг санчурагайдан алгаш көөр болза, 2004 чылда өшкү, хойнуң баш саны 644 муң, бода мал 96 муң баш турган болза, эрткен чылын ол көргүзүг 1032 баш шээр, бода мал 138,7 муң баш бар бооп турар. Ооң-биле чергелиштир көдээ ажыл-агый талазы-биле Тываның эртемденнериниң мурнунда эртем-шинчилелдиг ажылдар көвүдээн, чаа-чаа төлевилелдер, темалар көвүдеп турар деп болур. Ылаңгыя тыва уксааның малының санын көвүдедириниң (ооң иштинде сарлыктарның), ооң продуктулуг чоруун чедип алыр талазы-биле сорулга салдынган. Мал бажының өскени-биле мал аарыынга удур хемчеглерниң кол дөзү – эртемге үндезилээн ажылдарны база эртемденнер бижигилээн, ол талазы-биле методиктиг сүмелер бердинген.

Мал уксаажыдылгазының талазы-биле ажылдар[...]

– Методиктиг сүмелер мал ажылының талазы-биле тускай эртемниг специалистерге, студентилерге эргежок чугула чүүлдер-дир деп билип тур мен. А көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, хууда дузалал ажыл-агыйын-даа диҗик, ажыдып алыксаан кижилер силерден арга-сүме ап кээп болур бе?

– Бистиң эртем-шинчилел институдунга сонуургалдыг кижилер кээр болза, консультация төвү таварыштыр күзелдиивис-биле харыылап, кандыг арга эң эптиг болур дээрзинге харыыларны берип болур арга бисте бар. Көдээ ажыл-агыйының адырларының

Кызыл-тастың «Чагытай» сортунуң автор[...] академик П.Гончаров биле селекция килдизиниң эргелек[...] М.Донгак.

аайы-биле хөй чылдарда ажылдаан арга-дуржулгалыг, алдар-аттыг эртемденнер бисте хөй. Оларга биология эртемнериниң доктору, доцент Роза Чысыманы, көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Соңгукчу Монгушту, биология эртемнериниң кандидаттары Раиса Луду, Елена Кузьмина, Раиса Ламажап болгаш өскелерни-даа онзалап айтып болур. Ынчангаш эртем биле хүн бүрүнүң шимчээшкини тудуш дээри-даа ол. Көдээ

иштиң шалыпчылары бистиң
кады ажылды кылып чоруур
ла дузалакчыларывыска Э
хүнү-биле база байырны чед
бүгү-ле эртемденнерге ча
чогаадыкчы дилээшкиннери
гаш чедиишкиннерни «Шын»
таварыштыр күзедим.

Айлаң МОНГ
чугаалаш

Чуруктарны эртем тө[...] архивинден алган.

Шагааның белээ – автомашиналар

Январь 3-те, Шагаа хүнүнде, Кызыл хоорайның Арат шөлүнге Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол республиканың муниципалдыг ниити билиг школаларынга чаа автомашиналарны белек кылдыр байырлыг байдалга тывыскан.

«ГАЗ-322121» маркалыг «Уруглар аргыштырарынга автобустар. Техниктиг негелделер» деп 51160-98 күрүне стандартынга дүүштүр дериттинген 11 автомашинаны школаларның коллективтери алган. Ук автомашиналарны республиканың болгаш федералдыг бюджеттерниң акша-хөреңгизи-биле садып алган. Бо автотранспорт техниказы уруглар аргыштырарынга чогуур ужурлуг негелделер езугаар күрүне стандарты-биле долу дериттинген. Чаа «Газель» машиналарның аас-кежиктиг ээлеринге дараазында өөредилге черлери хамааржыр: Сүт-Хөл кожууннуң Алдан-Маадыр, Таңды кожууннуң Сосновка, Каа-Хем кожууннуң Кундустуг болгаш Сарыг-Сеп, Чөөн-Хемчик кожууннуң Бажың-Алаак, Кызыл кожууннуң Черби сумуларының школалары, Чадаана хоорайның № 1 школазы, Таңды кожууннуң Межегей сумузунуң Уруглар бажыңы, Кызыл хоорайның уругларның хореография школазы, Ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның болгаш өскүс уругларның школа-интернады болгаш «Эдегей» танцы болгаш костюм театры-дыр. Шагаа байырлалында Тываның Чазаандан мындыг улуг белек алыры дег аас-кежик кайда боор. Чаа автомашиналар алган школаларның төлээлери Тываның Баштыңынга четтиргенин илередип, улуг белээнге хумагалыг болурун аазааннар.

Бистиң корр.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Кысказы-биле

Тыва культураның төвү ажыттынар

Чөөн чүк чоннарының Чаа чылы Шагаа байырлалының хүннеринде ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол Красноярск крайның Верхнеусинскиге Тыва культураның төвүн бо чылын ажыдарының талазы-биле чугааны ук суурдан келген аалчылар-биле ужуражылга үезинде чугаалашкан.

Верхнеусинск суурнуң чурттакчы чонунуң чээрби хире хуузу тывалар. Бо удаада бистиң төрел чонувус найысылалга келгеш, тыва чоннуң бот-тускайлаң культуразы-биле чоок таныжып, Шагаа байырлалының езу-чаңчылдарынга болгаш езулалдарынга киржип, театржыткан көргүзүглерни сонуурган, школаларда янзы-бүрү кичээлдерге олуржур аргалыг болганы Тыва дугайында чаа-чаа немелде солун билиглерни берген.

Классиктиг хөгжүм чылы

«Тывада классиктиг хөгжүм» деп культура талазы-биле кол төлевилелди боттандырары-биле 2011 чылды бистиң республикавыста Классиктиг хөгжүмнүң чылы кылдыр чарлаан. Ооң февраль 18-те болур байырлыг ажыдыышкынынга Тываның уран чүүлүнүң мастерлери болгаш Хакасияның симфониктиг оркестри киржир.

«Республикага профессионал симфониктиг оркестрни катап тургузарынга бо төлевилел улуг рольду ойнаар ужурлуг. Чүге дизе, сөөлгү чээрби чылдарның дургузунда тускай эртемниглер белеткеттинмээн болгаш байдал дүвүренчиг. Кандыг-даа симфониктиг оркестрниң кол үндезини болур хылдыг хөгжүм салбырын дөрт чыл бурунгаар ажыдып, тускай сорулга-биле ынаар уругларны чыггаш, белеткеп эгелээнивис түңнелди көргүзер ужурлуг» – деп, ТР-ниң культура сайыды В.Донгак демдеглээн.

Классиктиг хөгжүм чылында ай санында концерттерни организастап, өске регионнардан артистерни болгаш оркестрлерни квартал санында чалап, назы четпээн уруглар садтарынга «Бичии чүрекчигештерге – улуг хөгжүмнү» деп акцияларны доктаамал чорудары планнаттынган. База ол ышкаш «Азияның төвүнде классик-шоу» деп делегей чергелиг конкурс-фестивальды чогаадыкчы коллективтер болгаш аныяк күүсединчилер ортузунга эртирер. Ат-сураглыг композитор Алексей Чыргал-оолдуң хөгжүм чогаалдарының чыынды номун чырыкче үндүрери болгаш өске-даа хемчеглер хөйнүң сонуургалын хаара тудар.

Бистиң корр.

Бүгү-российаның школачылар олимпиадазы

Валерия КОНГАР

ТЕРГИИННЕРНИҢ ТЕРГИИННЕРИ

Январь 5-те найысылалдың Улусчу чогаадылга бажыңынга Бүгү-российаның школачыларының олимпиадазының хаашкынынга тураскааткан байырлыг хурал болуп эрткен.

Аңаа республиканың янзы-бүрү булуңнарының кожууннарындан тергиин дээн билиглиг школачылар удуртукчу башкылары-биле кады келген. Ук хуралга олимпиаданың тиилекчилеринге дипломнарны болгаш белектерни тывыскан.

Байырлыг хуралды ажыдары-биле сөстү ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының сайыды А.М. Потаповага берген. Анна Мухамеджановна чыылган башкыларга болгаш тергиин дээн школачыларга байыр чедирбишаан: «Олимпиадага киржири дээрге, бодунуң кожуунун болгаш школазының адын бедик тудуп көргүзер улуг алдар-дыр. Силерге ол үүле-херек эң-не улуг харыысалганы онааган. Ынчангаш силерниң кижи бүрүзү-ле онаашкан бүзүрелди бадыткап, тиилелгени чаалап алган. Амгы үеде аныяк салгалга эртем-билигге салымчаяанын бедидери болгаш амгы шагның чаа информация технологияларын ажыглаары негеттинип турар. Ынчангаш бодун чогаадыкчы, угаан-сайзыралдыг ажыл-чорудулганың кайы-бир адырынга боттандырары, кандыг-бир чаа ажыдыышкыннарны кылыры силерге чедиишкинниг болгаш ниитилелге чугула болур арганы берип турар. Кижи бүрүзүнүң мурнунга ам-даа хөй шаптараазыннар болгаш доктар-моондактар турар. Силер ол бүгүнү төлептиг ажып эртер ужурлуг силер. Силерге күзеп каарым болза, чогаадыкчы чорууңар-биле чедиишкиннерни чедип алырын күзеп тур мен. Ол талазы-биле силерде угаан болгаш бергелерге торулбас туружуңар бар. Боттарыңарның мурнуңарда салып алган сорулгаларыңарны чедип алырын күзедим. Силер чуртувустуң сайзырап-хөгжүүрүнүң кол тургузукчулары болгай силер» – деп демдеглээн.

Бүгү-российаның школачыларының олимпиадазының шыңгыы жюризиниң ажылын ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы, ТР-ниң Экономика яамызы, ТР-ниң Чазааның чанында ТГШИ-зи, Кызылдың күрүнениң педагогика институду, кадрларның мергежилин бедидер болгаш эде белеткээр институт чоруткан. Улуг ажылды чорутканының түңнелинде, тергиин билиглиг өөреникчилерниң одуруунда чаа «сылдыстар» немешкен.

Гуманитарлыг эртемнер аайы-биле тиилекчилерге дипломнарны ТР-ниң өөредилге сайыды А.М. Потапова тывыскан. Орус дыл болгаш литература эртеминге дипломну А.Е. Ондар (10 кл., ТР-ниң Күрүне лицейи), Э.Р. Харунова (9 кл., республиканың лицей-интернады), А.Э. Куулар (11 кл., ТР-ниң Аграрлыг лицейи), Н.А. Маады (11 кл., Бии-Хем кожуун, Туран хоорай), Э.Ю. Ширап (9 кл., республиканың лицей-интернады) болгаш өскелер алган.

Республиканың лицей-интернадының 9 классчызы Эльвира Ширап.

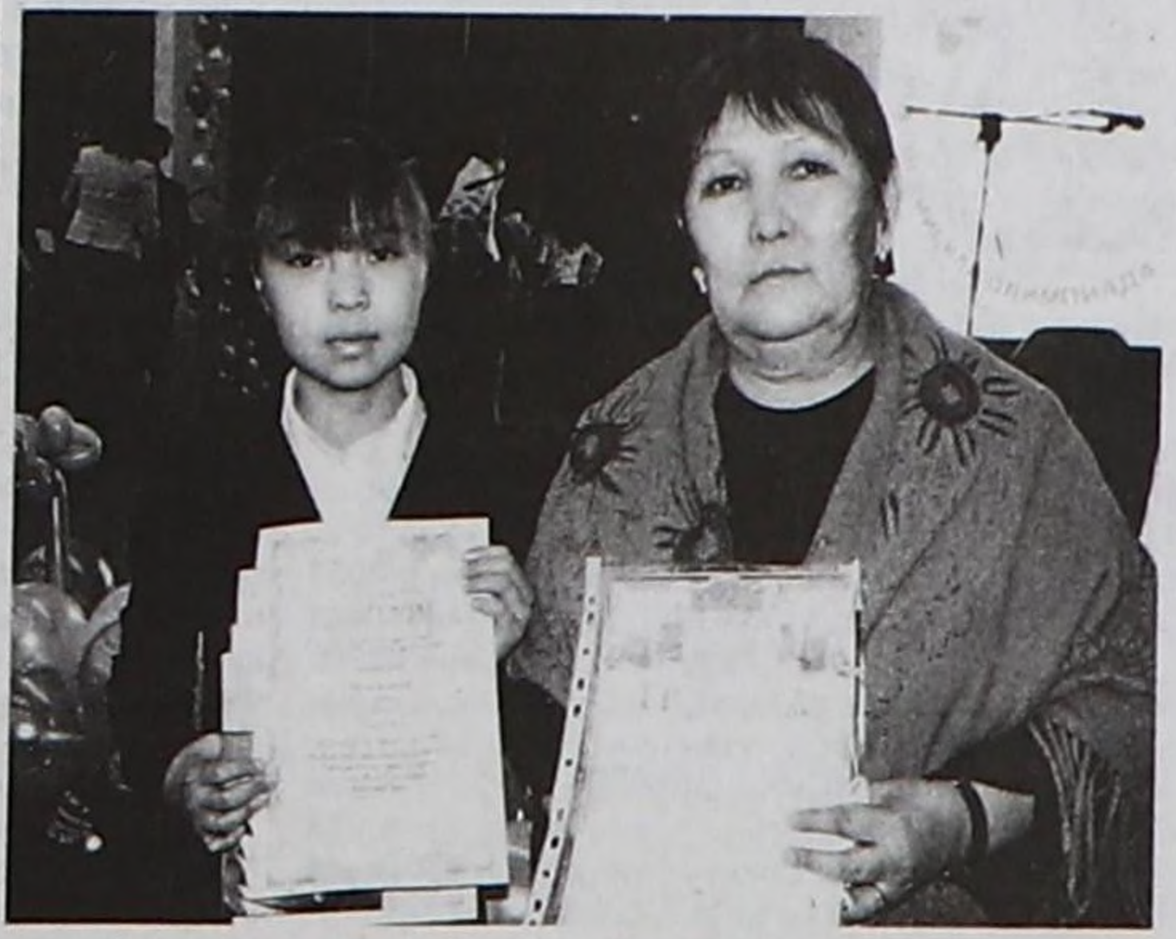

Суксак ортумак школазының 9 классчызы Чайхана Ооржак башкызы С.Ч. Сарыглар-биле.

Тыва дыл болгаш чогаал эртеминиң дипломун Д.Ю. Ооржак (9 кл., республиканың лицей-интернады), Ч.О. Ооржак (9 кл., Кызыл кожуун, Суксак сумузу), А.М. Долгар (10 кл., Тес-Хем кожуун, Чыргаланды сумузу), С.В. Достай (10 кл., Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксының № 1 школазы), М.Э. Аймаа (11 кл., Өвүр кожуун, Дус-Даг сумузу), С.Ш. Куулар (11 кл., Кызыл хоорай, № 1 школа), Н.Р. Куулар (9 кл., Чадаана хоорай, № 3 школа), А.Ю. Даваа (11 кл., Бай-Тайга кожуун, Тээли сумузу) болгаш оон-даа өскелер алган.

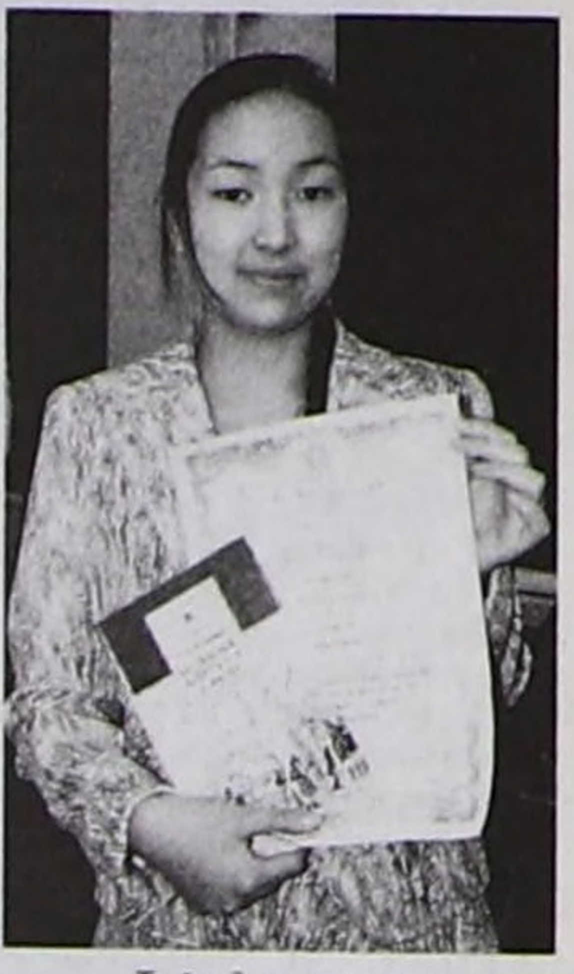

Тыва дыл эртеминиң призеру Дариймаа Оюн.

Француз, англи болгаш немец дылдарның тергииннеринге А.О. Хертек (10 кл., Кызыл хоорай, № 5 гимназия), Е.А. Тинникова (10 кл., Кызыл хоорай, № 15 лицей), А.Е. Ондар (10 кл., ТР-ниң Күрүне лицейи), Ч.Ч. Куулар 11 кл., ТР-ниң Аграрлыг лицейи) болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. База ол ышкаш жюриниң шиитпири-биле даштыкы дылдарга улуг сонуургалы болгаш делгем билии дээш аңгы номинацияларны база тывыскан. «Англи дыл эртеминде сөзүглел-биле эки ажылдап билири дээш» деп номинацияга Д.Х. Ховалыг (9 кл., республиканың лицей-интернады), «Англи дыл эртеминде өөренип турар дылының төөгүзүн болгаш культуразын эки билири дээш» деп номинацияга У.Ш. Салчак (10 кл., ТР-ниң Күрүне лицейи), «Немец дыл эртеминиң сөстер курлавырының байлаа дээш» деп номинацияга О.Т. Таспанчык (10 кл., Кызыл хоорай, № 15 лицей) олар төлептиг болганнар.

Сан-түң, бойдус болгаш хөй-ниити эртемнериниң тус-тузунда тиилекчилеринге дипломнарны өөредилге сайыдының бирги оралакчызы О.Д. Натсак, сайыттың оралакчызы О.О. Иргит база Тываның күрүнениң кадрлар билиин бедидер болгаш эде белеткээр институттуң директору Ч.В. Монгуш олар тывысканнар.

Тергиин билиглиг школачыларга дипломнарны тывысканының соонда, өөредилге сайыды А.М. Потапова кожуун бүрүзүнүң өөредилге адырының төлээ башкыларынга оларның киирген улуг үлүг-хуузу дээш хүндүлел бижиктерни база тывыскан.

Байырлыг хуралга Кызыл хоорайның № 14 школазының уругларның «Радуга» хөй-ниити ыры, Кызыл хоорайның мэриниң шаңналының эдилекчизи А. Дубовцев, «Созвездие» бал танцызының студиязы болгаш оон-даа өске уран чүүл коллективтери аян тудуп, байырлыг кежээни каастаан.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар аңгы-аңгы катеригорияның хамаатыларынга, оларның санында Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынга болгаш дайынчы тулчуушкуннарның хоочуннарынга, 2005 чылдың январь 1-ге чедир учетка туруп алган чурттаар оран-савазының чаагайжыдылгазын негеттинип турар инвалид уругларлыг өг-бүлелерге болгаш инвалидтерге чурттаар оран-сава садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) субсидиялар бээриниң талазы-биле Ведомстволар аразының комиссияларының протоколдарын бадылаар дугайында

2010 чылдың ноябрь 12 № 503 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаанның 2006 чылдың май 16-да № 621 доктаалы-биле бадылаан чуртталга байдалын экижидерин негеттинип турар инвалид уругларлыг өг-бүлелер болгаш инвалидтер, хоочуннар санындан аңгы категорияның хамаатыларынга оран-сава садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) субсидиялар бээр Чурумнуң 19 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаанның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар аңгы категорияның хамаатыларынга, оларның санында Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынга болгаш дайынчы тулчуушкуннарның хоочуннарынга, 2005 чылдың январь 1-ге чедир учетка туруп алган чурттаар оран-савазының чаагайжыдылгазын негеттинип турар инвалид уругларлыг өг-бүлелерге болгаш инвалидтерге чурттаар оран-сава садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) субсидиялар бээриниң талазы-биле Ведомстволар аразының комиссияларының 2010 чылдың март 31-де № 11, 2010 чылдың апрель 16-да № 12, 2010 чылдың апрель 26-да № 13, 2010 чылдың май 31-де № 14, 2010 чылдың июнь 7-де № 15, 2010 чылдың июнь 21-де № 16, 2010 чылдың июнь 21-де № 17, 2010 чылдың июль 23-те № 18, 2010 чылдың август 9-та № 19, 2010 чылдың сентябрь 3-те № 20 протоколдарын бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

2010 чылда Тыва Республикада назы четпээннерниң чайгы дыштанылгазын, кадыкшылын экижидерин болгаш хостуг үезин чөп ажыглап эрттиргениниң түңнелдериниң болгаш ооң 2011 чылда кадыкшыдылга кампаниязынга белеткел талазы-биле хемчеглерниң дугайында

2010 чылдың декабрь 15 № 564 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаанның **доктаадыры болза:**

1. 2010 чылда Тыва Республикада назы четпээннерниң чайгы дыштанылгазын, кадыкшылын экижидерин болгаш хостуг үезин чөп ажыглап эрттиргениниң түңнелдериниң дугайында медээни хүлээп алыр болгаш хоорайдан дашкаар стационар дыштанылга лагерьлеринге болгаш Улуг-Хем, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Барыын-Хемчик, Чаа-Хөл, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Эрзин кожууннарның болгаш Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның девискээринде уругларның хүндүскү лагерьлеринге чайгы кадыкшыдылга кампаниязын организастыг чорударын база Кызыл хоорай, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Улуг-Хем, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем кожууннарның дыштанылга лагерьлеринде уругларның кадыкшылын экижидериниң талазы-биле магадылалының бедик деңнелдиин демдеглээр.

2. Чайгы дыштанылга, кадыкшыл экижидер болгаш уругларның база аныяктарның 2011 чылда хостуг үезин чөп ажыглаарының белеткелиниң талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар.

3. "Тыва Республиканың профэвилел федерациязы" девискээрлиг каттыжылгага 2011 чылдың уругларның чайгы дыштанылга кампаниязының эгезинге чедир "Авырга", "Орленок", В. Дубинин аттыг, "Чагытай" хоорайдан дашкаар стационар дыштанылга лагерьлериниң материал-техниктиг баазазын экижидер талазы-биле хемчеглерни алырын сүмелээр.

4. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызы уругларның дыштанылга лагерьлериниң даңзызын тургузарын, 2011 чылда Тыва Республика талазы-биле уругларның дыштанылга кампаниязын чорударының доктаамал мониторингизин хандырар болгаш ону Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының социал камгалал департаментизинче квартал санында дараазында отчеттуг үениң айның 15-тиң хүнүнге чедир көрдүнген майык-хевир езугаар киирер.

5. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, Тыва Республиканың Аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле яамызы "Тыва Республикада уругларның дыштанылгазын, кадыкшыдылгазын болгаш хостуг үезин чөп ажыглаарын организастаары" республиканың сорулгалыг программазын ажылдап кылгаш, 2011 чылдың I кварталында Тыва Республиканың Чазаанга сайгарып көөрү-биле киирер.

6. Тыва Республиканың чанында чайгы дыштанылга, кадыкшыдылга болгаш уругларның хостуг үезин чөп ажыглаарын чорудар болгаш белеткээр талазы-биле ведомстволар аразында комиссияларга 2010 чылда уругларның кадыкшылын экижидери-биле магадылалының бедик деңнелдиин четкени-биле тус черниң чагырга черлерин шаңнаар дугайында айтырыгларны киирер.

7. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларга болгаш кожууннарның чагырга черлеринге:

2010 чылдың чайгы кадыкшыдылга кампаниязының түңнелдерин сайгарып көөр болгаш 2011 чылда уругларның чайгы дыштанылгазын, кадыкшылын экижидерин болгаш хостуг үезин чөп ажыглаарын белеткээр талазы-биле планны бадылаар;

- 2010 чылда чайгы кадыкшыдылга кампаниязының эң-не эки организаторларын шаңнаарын сүмелээр.

8. Тыва Республиканың Чазаанның 2009 чылдың декабрь 7-де "2009 чылда Тыва Республикада назы четпээннерниң чайгы дыштанылгазын, кадыкшылын экижидерин болгаш хостуг үезин чөп ажыглап эрттиргениниң түңнелдериниң болгаш 2010 чылда кадыкшыдылга кампаниязынга белеткел талазы-биле хемчеглерниң дугайында" № 600 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

9. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының оралакчызы - кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыды А.П. Дамба-Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаанның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаанның 2007 чылдың сентябрь 12-де № 867 доктаалынга өскерилге киирериниң дугайында

2010 чылдың февраль 11 № 31 Кызыл хоорай

Делегей чергелиг, даштыкы экономиктиг харылзааларының болгаш Тыва Республиканың Чазаанның чанында кызыгаар кады ажылдажылгазының дүүштүрүлге чөвүлелиниң кадр составының өскерилгени-биле Тыва Республиканың Чазаанның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазаанның 2007 чылдың сентябрь 12-де "Делегей чергелиг, даштыкы экономиктиг харылзааларның болгаш Тыва Республиканың Чазаанның чанында кызыгаар кады ажылдажылгазының дүүштүрүлге чөвүлелиниң дугайында Дүрүмну бадылаарының дугайында" № 867 доктаалынга делегей чергелиг даштыкы экономика харылзааларының болгаш Тыва Республиканың Чазаанның чанында кызыгаар кады ажылдажылгазының дүүштүрүлге чөвүлелиниң кадр составтың өскерилгени биле дараазында редакциялыг өскерилгени киирер:

"Делегей чергелиг, даштыкы экономиктиг харылзааларның болгаш Тыва Республиканың Чазаанның чанында кызыгаар кады ажылдажылгазының дүүштүрүлге чөвүлелиниң СОСТАВЫ

С.И. Тен — Чазак Даргазының бирги оралакчызы - Тыва Республиканың экономика сайыды, даргазы;

А.С. Попов — Россия Федерациязының Президентизиниң Сибирь федералдыг округунда бүрүн эргелиг төлээзиниң Аппарадының кол федералдыг инспектору (чөпшээрешкени-биле);

Р.В. Монге — Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдиң директору, секретары;

А.Н. Буеров — Тыва Республика талазы-биле федералдыг айыыл чок чорук албанының кызыгаар эргелелиниң начальниги (чөпшээрешкени-биле);

В.В. Вальков — Тываның каайлы чериниң начальниги (чөпшээрешкени-биле);

У.Т. Даваа — Тыва Республиканың саңхөө сайыдының бирги оралакчызы;

В.О. Донгак — Тыва Республиканың культура болгаш туризм сайыды;

Н.В. Дудуп — Тыва Республика талазы-биле федералдыг миграция албанының килдис начальниги (чөпшээрешкени-биле);

В.И. Ендан — Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар — Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыды;

Н.А. Кадралиева — Тыва Республиканың Чазаанның комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлде эргелелиниң начальниги;

А.С. Куулар — Тыва Республиканың Өвүр
кожууннуң чагырга чериниң д
(чөпшээрешкени-биле);

О.Д. Натсак — Тыва Республикан
дилге, эртем болгаш аныяктар п
зының сайыдының бирги оралакч
шээрешкени-биле);

В.С. Орус-оол — Тыва Респуб
Тес-Хем кожууннуң чагырга чери
газы (чөпшээрешкени-биле);

А.Т. Оюн - Тыва Республика тал
Ветеринарлыг болгаш фитосанитар
гаарал талазы-биле федералдыг ал
эргелелиниң удуртукчузу (чөпшээр
биле);

О.С. Саая — Тыва Республикан
транспорт комплекизиниң болгаш
заанын сайыды;

К.Б. Саган-оол — Тыва Респуб
үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

Л.К. Салчак — Тыва Республика
биле кижиниң чаагай чоруу болга
алыкчының эргелерин камгалаар
хайгаарал талазы-биле федералдыг
ның эргелелиниң удуртукчузу (чөп
кени-биле);

В.Д. Талтаева — Тыва Республи
зы-биле күрүне статистиказының ф
дыг албанының девискээр органын
тукчузу (чөпшээрешкени-биле);

В.В. Худышкин — Чөөн-Сибир
нунуң талазы-биле Россия Федераци
Үлетпүр болгаш садыг яамызының
линиң Тыва Республикада салб
удуртукчузу (чөпшээрешкени-биле);

С.С. Шактар — Тыва Республ
Эрзин кожууннуң чагырга чериниң
(чөпшээрешкени-биле);

А.М. Юй — Тыва Республиканың
лыкчы чорук хөгжүлдезиниң талаз
агентилелиниң директору.

**Тыва Республиканың Чаза
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.**

"Тыва Республикага 2020 чылга чедир энергия камналга болгаш энергияның ажыктыын бедидери" республикан тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелер киирер дугайында

2010 чылдың декабрь 21 №585 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаанның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазаанның 2010 чылдың октябрь 8-те №392 доктаалы-биле бадылааны "Тыва Республикага 2020 чылга чедир энергия камналгазы болгаш энергияның ажыктыын бедидери" республиканың тускай сорулгалыг программазынга мында кошкан өскерилгелерни киирер.

2. Бо доктаалды "Тувинская пр
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаал аңаа ат салган х
күштүг болуп кирер.

**Тыва Республиканың Чаза
Даргазының бирги оралакч
Ш.ИРГИТ.**

"Тыва Республиканың Каа-Хем району" муниципалды районнуң девискээринде көдээ ажыл-агыйга көрдүнге категорияның черлериниң чер участоктарын үлетпүр бол өске-даа тускай хереглел категориязының черлери кылд шилчидериниң дугайында

2010 чылдың декабрь 28 №602 Кызыл хоорай

"Тыва Республиканың Каа-Хем району" муниципалдыг районнуң чагыргазының болгаш "Тардан Голд" кызыгаарлаттынган харыысалгалыг ниитилелдиң дилээн болгаш көдээ ажыл-агыйга көрдүнген категорияның черлериниң чер участоктарын үлетпүр болгаш өске-даа тускай хереглел категориязының черлери кылдыр шилчидериниң дугайында материалдарны сайгарып көргеш, Россия Федерациязының Чер кодекизиниң 8 чүүлүнүң 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни азы чер участоктарын бир категориядан өскезинче шилчидериниң дугайында" №172-ФХ Федералдыг хоойлунуң 15 чүүлүнүң 2 кезээн удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Чазаанның **доктаадыры болза:**

1. "Тардан" чыдымындан руда казып тывар болгаш болбаазырадыр талазы-биле казымал байлактарны тывары-биле холбашкан мөөңү-биле казып тывыышкын ажылдарын кылып чорудар комплексти тудар сорулга-биле кадастр дугаары 17:04:1301002:206, шөлү
1479085 дөрбелчин метр, Тыва Рес
каның Каа-Хем районнуң Кундустуг
Тардам деп черде турар көдээ ажыл-
көрдүнген чер участогун үлетпүр болг
ке-даа тускай хереглел категориязын
лери кылдыр капсырылга езугаар шил

2. Бо доктаалдың хоолгазын шим
өнчү-хөреңгиниң күрүне кадастр
документилеринге өскерилгелер к
кылдыр Күрүне бүрүткелиниң, када
болгаш картографияның федера
албанының Тыва Республика талазы
эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская пр
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге
рольду Тыва Республиканың Чер б
өнчү-хөреңги харылзааларының яамы
дагзыр.

**Тыва Республиканың Чазаанның Д
газының бирги оралакчызы Ш. ИРГ**

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткииринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразының конкурс комиссиязының хуралын 2010 чылдың октябрь 15-те №3 протоколун бадылаарыны дугайында

2010 чылдың декабрь 29 №603 Кызыл хоорай

Биче сайгарлыкчы чорукту эгелеп чоруурларга бодунуң бизнезин тургузуп алырынга Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында Тыва Республиканың Чазаанның 2009 чылдың февраль 28-те №58 докта
биле бадылааны Дүрүмүнүң 17 чүүл
дүүштүр Тыва Республиканың Чаза
доктаадыры болза:

1. Биче болгаш ортумак сайгарлыкч

рукту деткииринин айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразының конкурс комиссиязының 2010 чылдың октябрь 15-те №3 протоколун бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

- үстүнде адаттынган хоочуннарның садып алган квартираларынче көжеринге дузаны Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем болгаш Кызыл кожууннарның чагыргалары-биле көргүзер.

3. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы (Куулар) бүзээлелге турган Ленинградтың чурттакчызы Борис Стефанович Калиновскийниң учет херээн Ведомстволар аразының комиссиязының дараазында болур хуралынга киирер.

4. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы (Куулар) Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Прасковья Алексеевна Петренконуң Хакасия Республикага квартира садып алганының хоойлуга дүүшкээниң талазы-биле түңнел бээр кылдыр чагааны Тыва Республиканың прокуратуразынче болгаш Россия Федерациязының Регионалдыг сайзырал яамызынче чорудар.

5. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы (Куулар) Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем болгаш Кызыл кожууннарның чагыргаларынче садып алган квартираларынче көшкениниң дугайында отчеттарны киирер кылдыр негелдени чорудар.

Ведомстволар аразының комиссиязының даргазы А.П. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының болгаш дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннарының, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң санында кирип турар, чуртталга байдалын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларынга чуртталга оран-савазын садып алырынга (тударынга) субсидиялар бээр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының протоколдарын бадылаарының дугайында

2011 чылдың январь 14 № 4 Кызыл хоорай

1. Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының болгаш дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннарының, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң санында кирип турар, чуртталга байдалын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларынга чуртталга оран-савазын садып алырынга (тударынга) субсидиялар бээр талазы-биле 2006 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның №621 доктаалы-биле бадылааны Чурумунуң 19 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының болгаш дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннарының, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң санында кирип турар, чуртталга байдалын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларынга чуртталга оран-савазын садып алырынга (тударынга) субсидиялар бээр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының 2010 чылдың сентябрь 29-та №21, 2010 чылдың ноябрь 2-де №22 протоколдарын бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының болгаш дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннарының, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң санында кирип турар, чуртталга байдалын экижидери негеттинип турар, учетка 2005 чылдың январь 1-ге чедир туруп алган хамаатыларның чамдык категорияларынга чуртталга оран-савазын садып алырынга (тударынга) субсидиялар бээр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының протоколу

2010 чылдың сентябрь 29 №21 Кызыл хоорай

Хуралды Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, Ведомстволар аразының комиссиязының даргазы А.П. Дамба-Хуурак даргалаан.

Олурушканнар: К.Т. Даваа, О.П. Түлүш, Ю.И. Марков, Б.А. Тугур-оол, А.К. Артына, Ч.Д. Ондар, А.С. Санчат, Л.Ч. Спиридонова, Ш.Х. Хопуя, Л.Л. Волгина, А.М. Корнеев.

Ведомстволар аразының комиссиязы Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем болгаш Кызыл кожууннарның социал камгалал органнарының документилерин 2008 чылдың май 7-де Россия Федерациязының Президентизиниң "1941-1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарын чуртталга шөлү-биле хандырарының дугайында" №714 Чарлыынга болгаш 2006 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Хоочуннарның, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң арازындан чуртталга байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларын чуртталга шөлү-биле хандырар талазы-биле социал деткимче көргүзериниң хевириниң болгаш чурумунуң дугайында" №621 доктаалынга дүүштүр сайгарып көрген.

Комиссияның шиитпирлээни:

1. Субсидия бээриниң дугайында үстүнде адаттынган социал камгалал органнарының дилээн деткиир:

А.А.Ф.	Категориязы болгаш арези	Түңү (муң руб.)
Михаил Александрович Дзюба	АУД инвалиди, Бии-Хем	874,8
Екатерина Михайловна Добарина	АУД-ка өлүрткен киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү	874,8
Валентина Михайловна Жигарина	Бүзээлеткен Ленинградтың чурттакчызы, Кызыл хоорай	874,8
Светлана Шаравиевна Коиугбан	АУД-ка өлүрткен киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Улуг-Хем кожуун	874,8
Раиса Яковлевна Миронова	АУД-ка өлүрткен киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Таңды кожуун	874,8
Лидия Корниловна Назаритьян	АУД-ка өлүрткен киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Кызыл хоорай	874,8
Ефросинья Степановна Серебрякова	АУД инвалиди, Таңды кожуун	874,8
Дмитрий Селеверстович Петеримов	АУД инвалиди, Бии-Хем кожуун	874,8
Апполинария Григорьевна Терентьева	АУД киржикчизи, Кызыл кожуун	874,8
Мария Михайловна Тетюхина	АУД-ка өлүрткен киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Кызыл хоорай	874,8
Петр Семенович Тодияков	АУД инвалиди, Каа-Хем кожуун	874,8
Николай Емельянович Тутынин	АУД инвалиди, Кызыл хоорай	874,8
Галина Фоминична Шестакова	АУД-ка өлүрткен киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Кызыл хоорай	874,8
Александр Терентьевич Шумов	АУД киржикчизи, Кызыл хоорай	874,8
	Шупту	**12247,2**

2. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга (Куулар):

- ниити түңү 12247,2 рубль акша-хөреңгини 2008 чылдың май 7-де Россия Федерациязының Президентизиниң "1941-1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарын чуртталга шөлү-биле хандырарының дугайында" №714 Чарлыынга болгаш 2006 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Хоочуннарның, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң аразындан чуртталга байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларын чуртталга шөлү-биле хандырар талазы-биле социал деткимче көргүзериниң хевириниң болгаш чурумунуң дугайында" №621 доктаалынга дүүштүр садыгжыларның агар санынче шилчидер.

Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарының болгаш дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннарының, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң санында кирип турар, чуртталга байдалын экижидери негеттинип турар, учетка 2005 чылдың январь 1-ге чедир туруп алган хамаатыларның чамдык категорияларынга чуртталга оран-савазын садып алырынга (тударынга) субсидиялар бээр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының протоколу

2010 чылдың ноябрь 2 №22 Кызыл хоорай

Хуралды Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, Ведомстволар аразының комиссиязының даргазы А.П. Дамба-Хуурак даргалаан.

Олурушканнар: А.С. Хоюгбан, Р.Д. Ондар, О.П. Түлүш, Ю.И. Марков, Б.А. Тугур-оол, А.К. Артына, Ч.Д. Ондар, А.С. Санчат, Л.Ч. Спиридонова, Ш.Х. Хопуя, Л.Л. Волгина, А.М. Корнеев.

Ведомстволар аразының комиссиязы Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның, Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем, Бии-Хем Таңды, болгаш Кызыл кожууннарның социал камгалал органнарының документилерин 2008 чылдың май 7-де Россия Федерациязының Президентизиниң "1941-1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарын чуртталга шөлү-биле хандырарының дугайында" №714 Чарлыынга болгаш 2006 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Хоочуннарның, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң аразындан чуртталга байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларын чуртталга шөлү-биле хандырар талазы-биле социал деткимче көргүзериниң хевириниң болгаш чурумунуң дугайында" №621 доктаалынга дүүштүр сайгарып көрген.

Комиссияның шиитпирлээни:

1. Субсидия бээриниң дугайында үстүнде адаттынган социал камгалал органнарының дилээн деткиир:

№	А.А.Ф.	Категориязы болгаш арези	Түңү (муң руб.)
1.	Екатерина Фоминична Артеменко	АУД өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү	874,8
2.	Петр Палович Вылегжанин	АУД инвалиди, Ак-Довурак хоорай	874,8
3.	Николай Николаевич Доможаков	АУД киржикчизи, Кызыл хоорай	
4.	Варвара Николаевна Занина	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8
5.	Борис Стефанович Калиновский	Бүзээлеткен Ленинградтың чурттакчызы, Кызыл кожуун	874,8
6.	Елена Николаевна Катникова	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Каа-Хем кожуун	874,8
7.	Анна Ивановна Костылева	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8
8.	Анастасия Игнатьевна Кривошеева	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8
9.	Лидия Федоровна Леута	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8 874,8
10.	Мария Кирилловна Макеева	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8
11.	Валентина Васильевна Мальковец	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Каа-Хем кожуун	874,8
12.	Валентина Сергеевна Медведева	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Кызыл хоорай	874,8
13.	Илья Константинович Пешков	АУД инвалиди, Кызыл хоорай	874,8
14.	Мария Федоровна Столярова	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8
15.	Евдокия Федоровна Штурмина	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Кызыл хоорай	874,8 874,8
16.	Анна Сергеевна Шульгина	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Бии-Хем кожуун	874,8
17.	Антонида Тимофеевна Федорова	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Таңды кожуун	874,8
18.	Ксения Ивановна Юшкова	АУД-ка өлүрткен (өлген) киржикчиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Кызыл хоорай	874,8
		Шупту	**15746,4**

2. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга (Куулар):

- ниити түңү 15746,4 рубль акша-хөреңгини 2008 чылдың май 7-де Россия Федерациязының Президентизиниң "1941-1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарын чуртталга шөлү-биле хандырарының дугайында" №714 Чарлыынга болгаш 2006 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Хоочуннарның, инвалидтерниң болгаш инвалид уругларлыг өг-бүлелерниң аразындан чуртталга байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның чамдык категорияларын чуртталга шөлү-биле хандырар талазы-биле социал деткимче көргүзериниң хевириниң болгаш чурумунуң дугайында" №621 доктаалынга дүүштүр садыгжыларның агар санынче шилчидер.

3. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга Ада-чурттуң Улуг дайынының өлүрткен (өлген) киржикчизиниң өг-бүлезиниң кежигүнү, Мөңгүн-

Тайга кожууннуң чурттакчызы Булчут Докулаковна Донгактың учет херээн Ведомстволар аразының комиссиязының дараазында хуралынга көөр кылдыр катап киирер болгаш чоннуң социал камгалал органының төлээлекчилериниң болгаш квартира садыкчыларының келирин хандырар.

4. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның, Мөңгүн-Тайга, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды болгаш Кызыл кожууннарның чоннуң социал камгалал органнары (дугуржулга езугаар) үстүнде адаттынган хоочуннарның садып алган квартираларынче көжеринге дузаны көргүзер, а ол ышкаш квартираларны өнчү кылдыр кылырының документилерин долдурарынга дузалаар (отчеттарны ТР-ниң Күш-ажыл яамызынче бир неделя хуусаа дургузунда киирер).

5. Кызыл хоорайның мэриязы Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиди И.К. Пешковка садып алган квартиразын чугайлап алырынга социал-ачы-дузаны чуртталга-коммунал ажыл-агыйның ажылдакчыларын хаара тудуп тургаш, көргүзер (отчетту ТР-ниң Күш-ажыл яамызынче бир неделя хуусаа дургузунда киирер).

Ведомстволар аразының комиссиязының даргазы А.П. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың девискээринде үлетпүр болгаш өске-даа тускай хереглелдиң черлеринге күрүнениң кадастр өртек-үнезин доктаадып тургускан түңнелдериниң дугайында

2010 чылдың декабрь 31 №607 Кызыл хоорай

1999 чылдың август 25-те Россия Федерациязының Чазааның "Черлерниң күрүнениң кадастр өртээниң дугайында" №945 доктаалынга, 2000 чылдың апрель 8-те Россия Федерациязының Чазааның "Черлерге күрүнениң кадастр өртек-үнезин доктаадып тургузарының чурумунуң дугайында" №316 доктаалынга, 2009 чылдың май 27-де Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың күрүге өнчүзү болуп турар черлерге күрүнениң кадастр өртек-үнезин 2009 чылда доктаадып тургузарының дугайында" №159-р айтыышкынынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринде үлетпүр болгаш өске-даа тускай хереглелдиң черлеринге күрүнениң кадастр өртек-үнезин доктаадып тургускан түңнелдерин капсырылга езугаар бадылаар.

2. Бо доктаал ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болуп кирер болгаш 2011 чылдың январь 1-ниң соонда тыптып келир эрге-хоойлу харылзааларынга хамааржыр.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.И. Тенге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканы төлээлээн болгаш Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың шилиндек командаларының составынга албан-езузунуң маргылдааларынга киришкен спортчуларга болгаш айыттынган спортчуларны белеткээн тренерлерге чаңгыс удааның шаңнал акшазын тыпсырының дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2011 чылдың январь 29 №60 Кызыл хоорай

2009 чылдың февраль 12-де Тыва Республиканың "Тыва Республикага күш-культура болгаш спорт дугайында" №1127 УХ-II Хоойлузунуң 13 чүүлүнге дүүштүр, Тыва Республиканы төлээлээн болгаш Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың шилиндек командаларының составынга албан-езузунуң маргылдааларынга киришкен спортчуларга болгаш оларның тренерлеринге күрүне деткимчезин болгаш социал камгалалды чедирер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканы төлээлээн болгаш Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың шилиндек командаларының составынга албан-езузунуң маргылдааларынга киришкен спортчуларга болгаш айыттынган спортчуларны белеткээн тренерлерге чаңгыс удааның шаңнал акшазын тыпсырының дугайында Дүрүмнү бадылаар.

2. Тыва Республиканы төлээлээн болгаш Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың шилиндек командаларының составынга албан-езузунуң маргылдааларынга киришкен спортчуларга болгаш айыттынган спортчуларны белеткээн тренерлерге республика бюджединден чаңгыс удаа шаңнал төлевиринге тускайлаан акша-хөреңгини көрдүнгенин езугаар ажыглаарын Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызы хандырар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың январь 29-та №60 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканы төлээлээн болгаш Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың шилиндек командаларының составынга албан-езузунуң маргылдааларынга киришкен спортчуларга болгаш айыттынган спортчуларны белеткээн тренерлерге чаңгыс удааның шаңнал акшазын тыпсырының дугайында

ДҮРҮМ

1. Тыва Республиканы төлээлээн болгаш Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың шилиндек командаларының составынга албан-езузунуң маргылдааларынга киришкен спортчуларга болгаш айыттынган спортчуларны белеткээн тренерлерге (тренерлер бөлүүнге) чаңгыс удааның шаңнал акшазының хемчээлин болгаш тыпсырының чурумун бо Дүрүм тодарадып турар.

Россияның болгаш делегейниң маргылдааларынга бедик түңнелдерни чедип алыры дээш спортчуларга деткимче көргүзер, спортчуларның дээди спортчу чедиишкиннерин пропагандалаар сорулга-биле, а ол ышкаш спортчуларга болгаш айыттынган спортчуларны белеткээн тренерлерге (тренерлерниң бөлүүнге, бригадазынга) немелде күрүне деткимчезин көргүзер сорулга-биле чаңгыс удааның акша шаңналын доктаадып тургузуп база төлеп турар.

3. Спортчуларга төлээр чаңгыс удааның шаңнал акшазының хемчээли:

3.1. Олимпий оюннарының (ооң иштинде Паралимпий, Сурдлимпий) программазынче кирип турар спорттуң хевирлери:

3.1.1. Олимпий оюннары, Паралимпий оюннары, Сурдлимпий оюннары, Элээдилерниң олимпий оюннары:

бирги чер дээш-500 муң рубль;
ийиги чер дээш-400 муң рубль;
үшкү чер дээш-300 муң рубль;
киришкени дээш-50 муң рубль;

3.1.2. Делегей чемпионады:
бирги чер дээш-200 муң рубль;
ийиги чер дээш-150 муң рубль;
үшкү чер дээш-100 муң рубль;

3.1.3. Европа чемпионады:
бирги чер дээш-100 муң рубль;
ийиги чер дээш-50 муң рубль;
үшкү чер дээш-30 муң рубль;

3.1.4. Россия чемпионады:
бирги чер дээш-30 муң рубль;
ийиги чер дээш-20 муң рубль;
үшкү чер дээш-10 муң рубль;

3.1.5. Делегейниң бирги чери дээш:
бирги чер дээш-100 муң рубль;
ийиги чер дээш-50 муң рубль;
үшкү чер дээш-30 муң рубль;

3.1.6. Европаның бирги чери дээш:
бирги чер дээш-70 муң рубль;
ийиги чер дээш-40 муң рубль;
үшкү чер дээш-20 муң рубль;

3.2. Спорттуң Олимпий оюннарының программазынга кирбээн хевирлери:

3.2.1. Делегей чемпионады:
бирги чер дээш-100 муң рубль;
ийиги чер дээш-70 муң рубль;
үшкү чер дээш-50 муң рубль;

3.2.2. Бүгү-делегей оюннары:
бирги чер дээш-50 муң рубль;
ийиги чер дээш-30 муң рубль;
үшкү чер дээш-20 муң рубль;

3.2.3. Европа чемпионады:
бирги чер дээш-20 муң рубль;
ийиги чер дээш-15 муң рубль;
үшкү чер дээш-10 муң рубль;

3.2.4. Россия чемпионады:
бирги чер дээш-5 муң рубль;
ийиги чер дээш-3 муң рубль;
үшкү чер дээш-2 муң рубль;

4. Спорттуң олимпий хевирлеринге (ооң иштинде паралимпий, сурдлимпий хевирлерге) спортчуну (бөлүк спортчуларны) белеткээн тренер (тренерлер бөлүү) спортчуга көрдүнген чаңгыс удаа шаңнал акшаның түңүнүң 100 хуу хемчээлдиг чаңгыс удааның шаңнал акшазын алыр.

Спорттуң олимпий эвес хевирлеринге чогуур спортчуну (бөлүк спортчуларны) белеткээн тренер (тренерлер бөлүү) спортчуга көрдүнген чаңгыс удаа шаңнал акшаның түңүнүң 50 хуу хемчээлдиг чаңгыс удааның шаңнал акшазын алыр.

5. Чаңгыс удааның шаңнал акшазын алырларның кандидатураларының даңзызын күш-культура болгаш спорт албан черлери (кожууннарның спорт комитеттери, Тыва Республиканың спорттуң хевирлериниң талазы-биле федерациялары болгаш спорт организациялары) чугаалажып көөр кылдыр Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызынче киирер.

6. Кандидатураларны Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызынга чугаалажып көөрүнге дараазында документилер эргежок чугула:

- Бүгү-россияның болгаш делегейниң албан-езузу-биле маргылдааларынга тиилелге чедип алганы болгаш шаңналдыг черлер ээлээни дээш спортчуга, тренерге чаңгыс удааның акша шаңналын төлээриниң дугайында күш-культура болгаш спорт албан черинден билдириишкин (дилег бижик);

- айыттынган маргылдааның регламентизи (Дүрүмү);

- маргылдаалар протоколундан ушта бижилгениң бодун азы маргылдаалар протоколунуң кол судьяның, кол секретарьның адын салганы болгаш маргылдаа эрттирген организацияның таңмазын баскан

- чогуур шаңналдар документ

- спортчуну тренерлер бөлүү риниң азы спортчуну маргылдаала кээр кылдыр тренерге быжыглаан йында күш-культура болгаш спо чериниң дужаалының бадыткаан

- Россия Федерациязының Республиканың шилиндек команд составынга албан-езузунуң марг рынга Тыва Республиканың спо киржилгезин бадыткап турарының да күш-культура болгаш спорт та күрүнениң эргелеп-башкарылга о шынзылгазы;

- спортчунуң, тренерниң м (паспортунуң хоолгазы, чаңгыс шаңналын шилчидер кылдыр организациязында алыкчының а агар санының реквизиттери).

7. Кандидатураларның киирген Тыва Республиканың аныяктар бол херектериниң талазы-биле сай санында, декабрь 15-тен орайтатпа рып көөр болгаш тургузар, чаңгыс акша шаңналын тыпсырының дугайы пирни хүлээп алыр кылдыр Тыва Ре ның Чазааның Даргазынче чорудар

8. Чаңгыс удааның акша ш спортчунуң календарьлыг чыл ду чедип алганы эң тергиин көргүзүгл Тыва Республиканың Аныяктар бол херектериниң талазы-биле яамызы турар чылда көрдүнген акша-хөре күсели-биле төлээр.

9. Чаңгыс удааның акша шаңна сыр дугайында шиитпирни Тыва Рес ның аныяктар болгаш спорт херек талазы-биле сайыдының киирген даалап, Тыва Республиканың Ч Даргазының декабрь 25-тен орай үндүрген айтыышкынын езугаар алыр, аңаа кандидатураларның тург даңзызын кожар.

10. Чаңгыс удааның акша шаңнал Республиканың Аныяктар болга херектериниң талазы-биле ямы Республиканың Чазааның Дарг айтыышкынын барымдаалап, хөреңгини чогуур агар санче шилчи аргазы-биле боттандырар.

2010 чылда "Тыва Республиканың күш-ажыл рыногун нарын байдалды чавырылдырары" республиканың туск сорулгалыг программазынга өскерилгелер кииерини дугайында

2011 чылдың январь 24 №32 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. 2009 чылдың декабрь 25-те Тыва Республиканың Чазааның №644 доктаалы-биле бадылааны 2010 чылда "Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда нарын байдалды чавырылдырары" республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелерни бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская п болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чаза Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 7- №996 доктаалынга өскерилгелер кииериниң дугайынд

2010 чылдың ноябрь 11 №496 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 7-де "Тыва Республиканың Чурттанга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелиниң дугайында Дүрүмнү болгаш ооң тургузуун бадылаарының дугайында" №996 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Дүрүмде:

2.2.4, 3.9, 3.31. 4 пунктуларны күжүн чидирген деп санаар;

3.7 пунктуда ", а ол ышкаш мобилизастыг белеткел талазы-биле ооң эргезинде турар организацияларның ажыл-чорудулгазынга контроль болгаш башкарылга" деп сөстерни ап кааптар;

3.10 пунктуда "чурттакчылыг черлерниң девискээринге экологтуг айыыл чок чорукту хандырары" деп сөстерни ап каптар;

3.29 пунктуда "шиитпирлээр болгаш" деп сөстерни ап кааптар;

3.31.6 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

"3.31.6. Агентилелдиң саң-хөө ажыл-чорудулгазын хандырары-биле бюджет акшаландырыышкынының талазы-биле саналдарны Тыва Республиканың Тудуг, чурттанга болгаш коммунал ажыл-агый яамызынче доктааттынган чурум езугаар киирер";

3.31.12 пунктуда "эрттирер" деп сөстү "эрттирерин саналдаар" деп сөстер-биле солуур, ", а ол ышкаш Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың х жудулгаларынга дүүштүр аудитор б өске-даа хыналдаларны томуйлаа сөстерни ап кааптар;

4.1. пунктуда ", Тыва Республика дуг, чурттанга болгаш коммунал ажы сайыдының киргени-биле Тыва Респу ның Чазааның Даргазынга албан-ду томуйладыр болгаш албан-дужа хостадыр" деп сөстерни ап кааптар;

дараазында утказыг 4.3 пунктуну н

"4.3. Агентилелдиң директорун Республиканың тудуг, чурттанга б коммунал ажыл-агый сайыдының кии биле Тыва Республиканың Чазааның Да албан-дужаалга томуйлаар болгаш а дужаалдан хостаар.";

4.10 пунктуда "албан-дужаал хүл лери" деп сөстерни "албан-дужаал р ментизи" деп сөстер-биле солуур;

4.12 пунктуда чогуур падежтерде легия" деп сөстү "техниктиг чөвүлел сөстер-биле чогуур падежтерге со "болгаш эргезинде бүдүрүлгелер" сөстерни ап кааптар;

2) Тыва Республиканың Чурттанга б коммунал ажыл-агый агентилелиниң т зуун капсырылга езугаар чаа эдилге бижиир.

2. Бо доктаалды "Тувинская пр болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дар зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИ

Хоойлу болгаш ниитилел

ХАРЫЛЗААЛЫГ, ДЕМНЕЖИП...

Кызыл кожууннуң Каа-Хем Культура бажыңынга кем-херек үүлгедиишкиннериниң байдалын болгаш аңаа удур профилактика ажылчорудулгазының дугайында чугаалашкан. Хуралды Тыва Республиканың Чазааның чанында Хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң чөвүлелиниң секретары Сергей Саин-Белекович Монгуш болгаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы—ТР-ниң Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Аппарадының удуртукчузу Артур Маадырович Монгал башкарып эрттирген.

Эрткен чылдарга деңнээрге, 2010 чылда кем-херек үүлгедиишкиннериниң саны ниитизи-биле кызырылган. Ылаңгыя республиканың төп болгаш мурнуу девискээрлеринде кем-херек үүлгедиишкиннериниң саны кызырылган бооп турар. Ынчалза-даа оларның иштинден Бии-Хем болгаш Чеди-Хөл кожууннарында эң хөй кем-херек үүлгедиишкиннери демдеглеттинген. Ниитизи-биле республикада янзы-бүрү чылдагааннар-биле амы-тынындан чарылган таварылгалар эвээш-даа болза, Кызыл хоорайда, Каа-Хем болгаш Бии-Хем кожууннарда ооң мурнунда чылдар-биле деңнээрге, оларның саны көвүдээн. Оон аңгыда республикада аңгы-аңгы хевирниң оор кем-херек үүлгедиишкиннери, ылаңгыя соталыг телефон оорлаар чоруктар көвүдеп турар.

Сергей Саин-Белековичиниң чугаалап турары-биле алырга, иштики херектер ажылдакчылары кем-херек үүлгедиишкиннерин дүргени-биле истеп, чогуур ужурлуг хемчеглерни ап турар-даа болза, херек кырында оларның болуп турар кол чылдагааннарын, кем-херек үүлгедиишкиннериниң кандыг байдалга болганын, оларның чүден эгелээнин чедир тодаратпайн турарының түңнелинде, ол-ла кем-херек үүлгедиишкиннери доктаамал болуп турар. Чижээлээрге, арагалаашкын үезинде кем-херек үүлгедиишкининиң канчап болу бергенин, ооң киржикчилериниң кайын арага-дары садып алганын азы оларның иштики херектер азы социал органнарында учетта турарын хынаары дээн ышкаш янзы-бүрү байдалдарны тодарадып, ханы өөренип көөр чүве болза, ооң өөскүп үнген, херек кырында болган чылдагааны билдинип, үнүп келир.

Амгы үеде ажыл чок хамаатыларның киржилгези-биле кем-херек үүлгедиишкиннери доктаамал болуп турар. Мындыг таварылгаларны болдурбазы-биле кожуун чагырга черлери, милиция ажылдакчылары, ажыл чок хамаатыларны ажылга хаара тудар төптер дээн ышкаш албан черлери кады шупту сырый харылзааны тудуп, демниг ажылдаар болза, кем-херек үүлгедиишкиннериниң саны кызырлы бээринге идегел бар. «Ылаңгыя янзы-бүрү байырлалдар үезинде, ажыл чок, чединмес байдалдыг, хөй ажы-төлдүг, арага-дарыже сундулуг өг-бүлелер аразынга спортчу оюннар, байырлыг хемчеглерни эрттирип, бичии-даа болза оларның үезин шын ажыглап алаактырар. Олар боттарын хөй-ниитиниң бүрүн эргелиг кежигүннери кылдыр миннип, олардан кожууннуң, республиканың ат-алдары хамааржыр дээрзин оларга билиндирер ужурлуг бис»—деп, Артур Монгал демдеглээн.

Шынап-ла, ажыл чок, арага-дарыже сундулуг кижилерниң аразында уран-шевер, «алдын холдуг» дээривис кижилер кайы көвей. Оларны машина-техника септээр, бажың-балгат чаагайжыдар ажылдарже азы янзы-бүрү чогаадыкчы бөлгүмнерже хаара тударының бүгү аргалары бар.

База бир кем-херек үүлгедиишкиннериниң үнүп турар бир дөзү арага-дары садып турар хуу сайгарлыкчыларда деп болур. Кежээки үеде ээзиртир суксуннар садарын хораан-даа болза, ажык-кончаа бодаан кижилер оларны бүдүү садыпсайгарып турар. Оларның арага садар чөпшээрелин шыңгыы хынап, тайылбыр ажылдарын чогумчалыг чорудары чугула.

Чоокта чаа Россияның Президентизи Дмитрий Медведевтиң Чарлыын езугаар ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол Тыва Республиканың девискээринге кем-херек үүлгедиишкиннериниң байдалын хайгаараар дүүштүрүлге чөвүлелин тургузарының дугайында чарлыкты үндүрген. Ук чөвүлел ай санында республикада болуп турар кем-херек үүлгедиишкиннериниң байдалын сайгарып түңнээр. Ынчангаш кожуун бүрүзүнүң чагырга черлери бодунуң девискээринде болуп турар кем-херек үүлгедиишкиннери дээш харыысалганы долузу-биле хүлээнир.

Коррупция-биле холбашкан кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбазы-биле, иштики херектер органнарының ажылдакчыларының дээди эртем дипломнары болгаш шынзылга бижиктери дээш, оон-даа өске-даа документилерге шыңгыы хыналданы чоруткан.

Кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбазы-биле, яамылар, ведомстволар, кожуун чагыргалары, иштики херектер органнары болгаш өске-даа албан черлери бүгү күжүн мөөңнеп, сырый харылзаалыг болуп, демниг ажылдаары эргежок чугула.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

«ЦИРК СИЛЕРГЕ ХҮЛҮМЗҮРҮП ТУР»

Январь 4-те Тываның күрүне филармониязының концерт залынга найысылалдың улуг-бичии чонунга болгаш аалчыларынга Тываның артистери «Силерге цирк хүлүмзүрүп тур» деп эстрада-цирк программалыг көргүзүгнү бараалгаткан.

Аңаа Урана Монгуш, Людмила Монгуш, Александр Ооржак, Салават Сандак, Борис Хертек, Тываның алдарлыг артистери Нина Баязитова база Арсен Сюрюн болгаш оон-даа өскелер киришкен. База ол ышкаш Москваның Улуг цирктиниң артизи Демир Хертек киришкен.

Кандыг цирк илби-шиди чок эртер боор. Ол дээрге эң-не солун, хуулгаазын кезээ болгай. Тываның алдарлыг артизи Нина Баязитова илби-шидини бараалгаткан. Чечек бир өңнүг тургаш, карак чивеш аразында өске доораан алгыржып, ол дугайын артиске айтып шаг боорлар.

Циркти кандыг кижи сонуургавас боор. Ону улуг кижи безин бичии уруглары-биле кады деңге-ле улуг сонуургал-биле көөр. Ында оюн-баштак клоуннар, ээлгир, шимченгир акробаттар, илби-шиди кылыр илбичилер, орлан-шоваа жонглерлар дээш, кымнарны чок дээр.

Залдың чырыы өшкен соонда, сценада төгерик чырык иштинде клоуннуң борбак бажы бо көстүп келди. Ол бодунуң хөглүг аажы-чаңы-биле көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп, амыр-менди солушту. Клоуннар — олар бичии уругларның эң-не ынак болгаш сонуургаары маадырлар. Олар залдан уругларны сценаже чалап алгаш, боттарының көргүзүглеринге киириштирерлер. А уругларга артистер-биле кады ойнаары — улуг аас-кежик болгаш өөрүшкү.

Эрес-кашпагай акробаттарның чииги-биле халып-шурап турарын көөрге, мырыңай солун. Акробат Людмила Монгуштуң буттары-биле борбак херекселдер-биле ойнап турарын база олимпий курлавырларының училищезиниң сургуулдарының көргүзүү дыка солун болган. Оларның хөгжүм аайы-биле шимчеп, шурап турарын көрүкчүлер адыш часкап уткуп ап турган. Демир биле Борис Хертек оларның тускай херекселдер-биле жонглерлап турары база солун. Ындыг хөй херекселдер-биле хары угда ойнаары база белен эвес. Белеткели шыырак. А Александр Ооржак тавактар-биле көргүзүүнге залдан көрүкчү бир бичии уругну база кииримтирген. Узун, чиңге ыяштар бажында тырыкыланып турар тавактарның кайы-бирээзи оожургай бээр деп баарга, уруглар өңнүг апаар, куруг шил саваны аржыыл-биле шыпкаш, ажыдыптарга, долу сүттүг-даа болу бээр, аргажок чиңге хааржакчыгаш иштинден дыка хөй улуг чечектерни-даа үндүрүп эккээр дээш, оон-даа өске хөлчок солун илбилерни көргүсту.

А Демир Хертектиң стол кырынга хөй-ле борбак демирлерни кыр-кырынга чыый салып алгаш, эң-не кырынга калбак демирге туруп алырга, борбак демирлерниң шимчеп, чылып турарын көргеш, кижиниң тыныжы безин чайгаар оожургап, чүрек сокпайн барган ышкаш сагындырар. Ол Москваның Улуг циригиниң артизи болуп, бодунуң бедик мергежилдиин көргүзүп, көрүкчүлерниң сонуургалын болгаш кичээнгейин хаара тудуп, чаалап алган.

Дириг амытаннар — олар база циркиниң артистери. Бо циркке Елена Чадамба пудель ыды-биле солун көргүзүгнү көргүскен. Бичии, чаптанчыы аажок чараш ыттың дүрзү-хевири безин бир янзы кылдыр көстүр болду. Ол ээзиниң аайы-биле шурап, халып, чыдып тургаш, шаңналды ажылдап алыр. Мээң бичии оглум безин ол пудельди чаптап, шаанга кирди.

Циркиниң көргүзүү төнери билек, башкарыкчы клоун киржикчилерни таныштырып, ужурашкыжеге чедир көрүкчүлер-биле байырлашты. Залда көрүкчүлерниң хөй кезии бичии уруглар. Ол хүн олар мага хандыр каттырып, хөглеп, дыштанып алган дээрзи чигзиниг чок. Артистерниң бараалгаткан оюн-тоглаалыг көргүзүү бедик деңнелге эрткен.

Валерия КОНГАР.

Авторнуң тырттырган чуруу.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ БЫЖЫГ ТУРУЖУ-БИЛЕ

• Хөй өрелиг бажыңнарже рейд •

ТР-ниң Үлетпүр болгаш энергетика яамызының медээзи-биле эрткен 2010 чылда республиканың коммунал ачы-дуза хереглекчилериниң өрезиниң нити түңү 600 млн. ажыг рубльди тургузуп турган. Бо хүнге чедир ол түң оон-даа көвүдей бергени чугаажок. Электри энергиязы дээш нити 452 млн. рубль өрениң 44 хуузу, ол дээрге 199 млн. рубль, чурттакчы чонга онаажып турар. Чылыг дээш өрелерниң түңү ортумаа-биле 206 млн. рубльди тургузуп турган. Оларның 87 хуузу база-ла чурттакчы чонга хамааржыр.

Коммунал ачы-дузазы эш өрелерниң эң-не хөйү республиканың найысылаында бүрүткеттинген. Кыылдың чурттакчылары ектри энергиязы дээш барык 80 млн. рубль өрелиг. л дээрге эрткен чылдың езинден тура, 37 млн. убльге, барык ийи катап өсени ол. Бо тургустунуп келн берге байдал Кызылдың эриязын дүвүредип турары илдингир. Ынчангаш аңаа дур чогумчалыг хемчеглер ыры-биле найысылалдың гырга чериниң төлээлери, ммунал ачы-дуза бүдүлгелериниң ажылдакчыры республиканың МИЧ-ери-биле кады төлевейн рар хамаатылар аразынга ртаал ажылын чорудары-ле рейдилерни организасп турарлар.

Ээлчеглиг рейдини олар варь айның сөөлгү хонукрында эрттиргеннер. йдиге мэрияның коммунал ыл-агый талазы-биле килзиниң төлээлери, «Жилсервис» КХН-ниң ажылдакчылары база «Новый век» телеканалдың журналистери киришкеннер. Бо удаада олар Кызылдың **Ангарский бульвар, 8 биле 10** дугаарлыг бажыңнарынга четкен. Бо хөй квартиралыг ийи бажыңнарның чылыг, чырык дээш, оон-даа өске-даа коммунал ачы-дуза дээш нити өрези **5 млн. рубль** чедип турар.

Ук бажыңнарның шиңгээткени ачы-дузазы дээш төлевейн турар чурттакчыларынга тургустунуп келген нарын байдал-биле холбаштыр оларга ужуражып, чугаалажыышкыннар чорудуп кээриниң дугайында баш удур сагындырыгны чоруткан турган. Ынчангаш рейд чорудукчулары ук квартираларга ажыл хүнү төнгелекте, кежээки үеде, чеде бергеннер. Ынчалзажок баш бурунгаар сагындырыг алган турган рейд чорудукчуларының соктап четкени 10 квартираның чүгле 2-зи эжиин ажыдып, оларның-биле чугааны кылган. Оларның бирээзи эжиин ажыдып чыткаш, телекамераларны көрүп кааш, эжиин дедир хаап алган. Түңнелинде, коммунал ачы-дузазы дээш чыглып келген өрезин дарый, кыска хуусаа дургузунда төлептерин аазаан албан-езузунуң бижиинге өрелиг чүгле чаңгыс хереглекчи адын салган болуп турар. Ынчап кээрге, чыглып келген өрелерге хамаарыштыр берге байдалды чайладырының аргаларын хереглекчилер-биле эптиг-чөптүг чугаалажыышкыннар дузазы-биле тывары-ның оралдажыышкыннарын олар боттары тоомча чок эрттиргеннер. Ынчангаш «Жилсервис» КХН-ниң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар Е.Р. Ромазановтуң чугаалап турары-биле, ам оларны чүгле судка билдиртири арткан. Бо эки туразы-биле эжиин ажытпаан хамаатыларның квартираларынга дараазында суд приставтары чедип келири чадапчок.

Шиңгээткени коммунал ачы-дузазы дээш төлевес чорук хамаатылар аразында нептереп, чаңчыгып бар чыдары хомуданчыг. Ол дээрге бир талазында азырадыкчы хөөннүң хевиридир. Бо рейд чоруткан бажыңнарның шупту чурттакчылары төлевейн турар эвес-ле болгай деп чүүл билдингир. Коммунал ачы-дузазы дээш төлээри дээрге-ле, хамааты хүлээлгезин ак сеткилдии-биле күүседип турары ол-дур. Ындыгларның саны эвээш болуп турары хомуданчыг. Ынчап кээрге, чылыг, чырык болгаш оон-даа өске ачы-дуза дээш чыл-чылы-биле төлевейн турарлар ону доктаамал төлеп турарларның күсели-биле чылыг, чырык квартираларында амыр-хостуг чурттап турарлар. А төлевейн турары дээш шак ол ачы-дузаны түр када соксаткан таварылгада шупту деңге түрээр болгайлар. Ынчан ак сеткилдиг төлеп турарларга хоранныг болбайн аан. Ынчангаш шак ол азырадыкчы чорукту үзе кирип, соксадыр деп бодаар болза, чүгле хайгаарал органнары, чагырга черлери, коммунал ачы-дуза хандырылгазының бүдүрүлгелери шак мындыг хемчеглерни эрттирер эвес, а хереглекчилер база боттарының үлүүн киириштирер болза эки боор. Чурттап турары бажыңнарының амыдыралынга идепкейлиг киржип, кады чурттап турар кожаларыңарның аразынга тайылбыр, суртаал ажылын доктаамал чорудары күзенчиг. Өске-бир кижиниң азыракчызы болур күзелиңер чок болза, хөй-ниитиниң идепкейлиг туружун ээлери чугула.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Кызыл хоорайның мэриязында

АРГЫЖЫЛГА ӨРТЭЭ ӨСКЕН

Амгы үеде бараанның болгаш ачы-дузаның өртектериниң өзүлдези Кызыл хоорайның хөй-ниитиниң транспортунга база хамааржы берген. Кызыл хоорайның мэриниң 2011 чылдың январь 26-да үндүрген доктаалын езугаар «Кызыл АТБ-зи» муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгениң автобустарынга пассажирлерниң хоорайга чоруурунуң өртээн февраль 11-ден эгелеп 10 рубльден 12 рубль чедир өстүрген.

Кызыл хоорай мэриязының экономика эргелелиниң начальниги Эдуард Кууларның чугаалап турары-биле алырга, бо дээрге чайлаар арга чок хемчег болур. Чүге дээрге автотранспорт бүдүрүлгезиниң чарыгдалдарының дыка өскенинден, аргыжылга өртээн өстүрер ужурга таваржып турар. 2011 чылдың эгезинден бээр кывар-чаар материалдарның өртээ аажок улгаткан. Бир литр дизель одаар чүүлүнүң өртээ 19 рубльден 29 рубль чедир өскен, ону НефАЗ-тың 10 автобузунга кудуп турар, А-80 маркалыг бензин өртээ 18 рубль турганындан 23,5 рубль четкен.

Бүдүрүлгениң санап турары-биле алырга, 2011 чылда хоорайга бир пассажирни аргыштырарының бот-үнези 22 рубль 34 көпеек болур. Чарыгдалдарның өзүлдези колдуунда-ла кывар-чаар материалдарның өртээниң, а ол ышкаш бюджеттен дашкаар фондуларже камгаладылга дадывырларын өстүргениниң уржуундан болуп турар.

Кызылдың АТБ-зиниң кииргени саналгаларын сайгарып көргеш, экономика эргелели бир катап чоруурунуң өртээн 14 рубль 24 көпеек кылдыр санап үндүрген. Ындыг турбуже, чаа доктааттынган тариф хоорайжыларны аргыштырар талазы-биле бүдүрүлгениң чарыгдалдарын дөмей-ле дуглап шыдавас.

Муниципалдыг бүдүрүлгениң саң-хөө ажыл-чорудулгазын турум болдурар сорулга-биле ооң чайлаш чок болур карылгаларын хоорай бюджединиң күсели-биле дуглаар апаар. Оон аңгыда хамаатыларның чамдык категорияларының чиигелделиг чорууру хевээр артар. Ол сорулгаларга мэрия бо чылын 700 муң рубльди тускайлаан.

Кызылдың муниципалдыг транспортунга чоруурунуң тарифин сөөлгү катап 2008 чылда өстүрген дээрзин демдеглезе артык эвес.

Мэрияның парлалга албаны.

Айыыл чок чорук эргелелинден медээлер

ТРАНСПОРТКА АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУКТУ

Транспортка, транспорт инфраструктуразының объектилеринге, кижилерниң хөйү-биле чыглыр өске-даа черлеринге тургустунуп кээп болур озал-ондакты баш удур тодарадырынче болгаш чайладырынче угланган хемчеглерни чоннуң айыыл чок чоруун хандырарының комплекстиг программазынга дүүштүр Россияның Айыыл чок чоруунуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели чорудуп турар.

Терроризмге удур ажыл чорудар черлерниң кады ажылдажылгазын сайзырангайжыдар болгаш терроризм айыылын чайладырынга оларның белен чоруун хынаар сорулга-биле ТР-ниң Оперативтиг штавы 2010 чылда Кызыл хоорайның аэропортунга команда-штаб өөредилгезин эрттирген, аңаа хамааржыр бүгү ямыларны болгаш ведомстволарны хаара туткан.

Өөредилгениң түңнели-биле транспортка айыыл чок чорукту хандырарынга киржип турар специалистерниң болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң профессионал белеткелин бедидер сорулга-биле хамаатар ужар чүүлдүң ажыл-чорудулгазынга хоойлуга чөрүштүр киржир, ооң иштинде террорисчи хевирлиг чоруктар-биле холбашкан янзы-бүрү байдалдарны чайладыр талазы-биле кичээлдерни Кызылдың аэропортунуң ажылдакчылары-биле база эрттирген.

Оон аңгыда терроризмге удур демисел дугайында хоойлужудулганы күүседир сорулга-биле Айыыл чок чорук эргелелиниң, ИХЯ-ның, прокуратураның, ОБЯ-ның ажылчын бөлүктери-биле кады Тываның транспорт инфраструктуразының объектилериниң терроризмге удур камгалалын доктаамал хынап турар.

«Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 12 чүүлүнге дүүштүр бо чылдың январь 27-де Россияның Айыыл чок чоруунуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелели ТР-ниң талазы-биле күрүнениң автоорук хайгааралының девискээр эргелели-биле, транспортка хайгаарал талазы-биле албан-биле кады Кызылдың пассажир АТБ-зинге хамааржыр автовокзалдың хыналдазын кылып чоруткан. Январь 28-те Абаканның транспорт прокуратуразы-биле болгаш Кызыл хоорайның аэропортта милицияның камгалал пунктузу-биле кады аэропорттуң терроризмге удур камгалалын база хынап көрген.

Хыналдаларның түңнели-биле актыларны тургускан болгаш илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле негелделерни киирген.

НАРКОТИКТИГ БҮДҮМЕЛДЕР ШЫГЖААНЫ ДЭЭШ...

Эрги-Барлык суурнуң чурттакчызы, хөй уругларның авазы Урана Донгак наркотиктиг бүдүмелдерни онза улуг хемчээлге хоойлуга чөрүштүр шыгжааны болгаш сөөрткени дээш шииттирген.

2010 чылдың сентябрь 29-та Кызыл-Мажалык—Эрги-Барлык аразының оруунга Россияның айыыл чок чорук албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң болгаш ОШАЧКИ-ниң Барыын-Хемчик кожуунунуң талазы-биле орук-патруль албанының ажылдакчылары кады рейд эрттиргеш, таксиге пассажир болуп олуруп чораан, Эрги-Барлык суурнуң чурттакчызы Урана Долгай-ооловна Донгактан ниити деңзизи 723,375 грамм, 120 кезек кылдыр белеткеп каан гашиш деп наркотиктиг бүдүмелди тыпкан.

Айыыл чок чорук чериниң материалдарынга үндезилээш Барыын-Хемчик районнуң иштики херектер килдизи РФ-тиң КК-зиниң 228 чүүлүнүң 2 кезээ-биле кеземче херээн оттурган болгаш херекти истеп эгелээн.

2010 чылдың декабрьда Барыын-Хемчиктиң район суду У.Д. Донгакты наркотиктиг бүдүмел аймаан улуг хемчээлге хоойлуга чөрүштүр шыгжааны болгаш сөөрткени дээш буруулуг деп санаан. Ооң буруузун долузу-биле билингенин, азыралында назы четпээн ийи уруунуң барын суд кичээнгейге алгаш, 3 чыл хуусаада шенелдеге шиидер деп шиитпирни хүлээп алган. Оон аңгыда буруулуг кижи 3 чыл дургузунда хайгааралга база турар. Шииткел күштүг болуп кирген.

Россияның Айыыл чок чоруунуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң парлалга албаны.

Байыр чедиришкиннери

Аксымаар Тоолай чылында өгбе
салгал дамчаан Тываның Улустуң хөөм
дуңмам ***Ховалыг Кайгал-оолга*** *тураско*

ТАҢДЫМ ЧҮВЕ

Аржаан суглар белдиринден тештип үнген
Ак-көк булут аржыылданган Баян-Дугай.
Өгбелерим бурун шагдан эртен тургаш,
Йөрээл алгап, мөгейгилээр таңдым чүве.
Ыдык баглааш, агын чажып сөгүрүүрге
Ынак таңдым буян-кежиин сөңнеп турар.
Аржаан домнуг Чадаанамның суун амзаан
Айлаң куш дег ыраажылар чуртум чүве.
Дыңгыл ырын хөөмейлеп, аян тудуп,
Делегейниң хамык чонун магадаткан,
Тыва чуртун көрбээн чонга алдаржыткан
Дугай оглу Кайгал-оолду адаарганар!..

Акызы Сарыг-оол САНЧЫ.

Кызыл хоорай.

Урана Ондар, Чечена Куулар *уругла*
авазынга Тоолай чылында алдын өрт
белээм болзун

БУРГАННАРЫМ

Изиг оъттуг Баян-Талаа
Ийи кызым бодараннар.
Садикке өөрү-биле
Чаржып, ойнап өзүп келди.
Авазының башкы кызы
Арай оожум, томаанныг кыс.
Ширай арны адазыныы
Шынчы, арыг сеткилдиг кыс.
Оон бичии хеймерегим
Орлан-шоваа, чараш-даа кыс.
Авазының бүдүш чаңын
Арнындан бээр дөзеп алган.
Эртемнерге өөренир
Сүлде-сүзүү бедик болгаш,
Эге билиг номналдарын
Чүрээнге киир, төпке дооскан.

Дээди билиг чадалары
Ийи дакпыр тептинген
Изиг күзел күштүг тур
Тендиш дивес сорукту
Кайызы-даа аңгыланга
Кады чурттаан ынак э
Улуг эртем өөрединд
Уругларлыг, оолдарлы
Бай-Черге төрүттүнген
Байым болган ажы-төл
Ийи кысты чаяап берге
Иези! Мээң Бурганым-

Уругларының ынак

Сарыг-оол

Кызыл хоорай.

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Сүт-Хөл кожууннуң Суг-Аксы суурунуң ортумак школазы чылда доосканының дугайында **Айдың Сергеевич ХОВАЛЫ** адынга тывысканы 17 аа 0002258 аттестаттың читкенин бары лааш, ону **күш чок** деп санаар.

* * *

Барыын-Хемчик кожууннуң Кызыл-Мажалыктың нииті школазы муниципалдыг өөредилге албан черин 2007-2008 өөре чылында доосканының дугайында **Омак Орланович САРЫ НЫҢ** адынга 2008 чылдың июнь 14-те тывыскан 17 АА №00 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаа

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Кара-Хөл бажында чурттап чоруур төрел чонунуң, авазының бүзүрели, чөленгиижи, даай-авазының чажындан өстүрүп, өөред уруу, төрелдериниң ынак дуңмазы, угбазы, 3 оолдарының эне авазы **Наила Александровна ХЕРТЕК**, кырган-аваларының, ач чассыг, эрес уруу, частың баштай чазылган чечээ ышкаш чараш кы **Чимис Анатольевна ХЕРТЕК**, топтуг-томааннык оглувус, 3 оолду ачазы, күдээвис, чадаг чарышка каш дакпыр чемпион **Дуюг Бор КҮНЗҮК** айыыл-халапка таварышкаш ынак оолдарындан, бист хып чалыы назынында кезээ-мөңгеде чарлып чорутканы сөс-биле шыдавас чидириг каражага таваржып, ыглажып-сыктажып кагдывыс.

Үш ажы-төлүвүстү ажаап, кончуг улуг когаралга таваржып тур дузалаан чонувус, Тыва Республиканың Чазаанга, Өөредилге ямы дүрген дуза чедирер эмнелгеге, Кара-Хөлдүң, Ак-Довур токсикология эмнелгелеринге, кожууннуң өөредилге чер материалдыг моральдыг дузаны чедирген организацияларга, кож чагыргазынга, Тээли суму чагыргазынга, кожуунда бүгү-ле школа Найырал школазының бүгү-ле башкыларынга, ажылчыннарынга, ларга, директорунга, Тээлиде уруглар турар төпте социал а кожуунда садиктерге, Ак-Довуракта кудаларывыска, дуңмамга, күд Кызылдан бистерни үдеп үндүрген төрелдеривиске (уруув болганда), кады кожаларывыска, Кызылда уруувустуң эште Шагаан-Арыгда уруу, күдээвистиң эштеринге, бичии Чимистиң баш Антонина Сенажыевнага, эштеринге, чеди хонук үргүлчүлелди хүннерде дуза дузалашкан чонувуска черге чедир мөгейдивис.

Төрел чон Хертектерниң мурну
Долзанмаа Базыровна Хе

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, күдээ ажыл-агыйы — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8800. Чагыг 14. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакреди Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 0493047
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш масса коммуникациялар херектериниң талазы-биле ямызының Ортаакы Сибир регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалда редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары бол өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.